

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

MŰHELYMUNKÁK

**A nemzetbiztonsági szolgálatok
hatékonysága a XXI. században**

Tanulmánykötet

Szerkesztette: Dr. Pintér István

2007/8

2007/8. szám

Műhelymunkák

A nemzetbiztonsági szolgálatok
hatékonysága a XXI. században

Tanulmánykötet

Szerkesztette: Dr. Pintér István

Geopolitikai Tanács Közhasznú Alapítvány

---

www.cgeopol.hu

A kötet szerzői:

Dr. Pintér István

Az MSZP Nemzetbiztonsági munkacsoport vezetője

Varga Krisztián

Az SZDSZ szakértője

Dr. Botz László nyá. altábornagy

A Geopolitikai Tanács Alapítvány kurátora

Karacs Rudolf

Az MSZP Nemzetbiztonsági munkacsoport tagja

Dr. Horváth Pál nyá. dandártábornok

Az Országgyűlés nemzetbiztonsági Bizottság elnökének szakértője

Dr. Sajtó Sándor

Az MDF Védelem- és Biztonságpolitikai kabinet vezetője

Szalai Gábor

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem hallgatója

Készült a Táncsics Alapítvány támogatásával.

Copyright: Geopolitikai Tanács Alapítvány 2007.

A tanulmánykötetnek vagy részeinek bármely módon való sokszorosítása tilos. A tanulmánykötet megállapításai csak a forrás megjelölésével idézhetők.

HU ISSN 1788-7895

ISBN: 978-963-9816-19-0

Készült: 100 példányban

A kiadásért felel: a Geopolitikai Tanács Alapítvány elnöke

Nyomdai munkák: CPD Copy Kft.

Az időtényező szerepe a polgári hírszerző szolgálatok 21. századi működésében – Dr. Pintér István	4
A hírszerzés feladatkörének változása	4
A hírszerzés hatékonyságának a növekedése.....	9
A globalizáció és az információrobbanás	13
Információrobbanás – gazdaság	15
Az Egyesült Államok válasza az információrobbanásra	17
A dezinformációs forradalom	20
Az időtényező szerepe a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál.....	24
Automatizált döntéshozatalok.....	26
Globalizálódott fenyegetések.....	29
Összefoglalás.....	30
Felhasznált irodalom	32
Állambiztonság és rendszerváltás	34
A magyarországi politikai erőviszonyok átalakulása	34
Az 1989-es állambiztonsági koncepciók öröksége.....	68
Összegzés	68
A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága a 21. században – Dr.Botz László.....	72
A rendszerváltozást követő szervezeti, működési módosulások a magyar nemzetbiztonsági szolgálatoknál.....	73
Az 1995. évi CXXV. Törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról.....	74
A balkáni válság és hatása a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységére,.....	75
a NATO csatlakozás előkészítő fázisa.....	75
A NATO tagság következtében szükségessé vált paradigmaváltás, a NATO tagság tanulságai	77
A nemzetbiztonsági szolgálatok részvétele a nemzetközi válságkezelésben.....	82
Következtetések.....	86
Ajánlások	89
A nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonyság-mérésének elmélete és gyakorlata a 21. században – Karacs Rudolf	94
Vizsgáljuk meg a leggyakrabban elkövetett hibákat.....	95
Minőség-ellenőrzést vezettek be a brit titkosszolgálatnál.....	98
Felhasznált irodalom	106
1.sz.melléklet	107
A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye és szerepe, a válságkezelések során – Dr. Horváth Pál nyá.dandártábornok.....	116
A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok helye, szerepe, feladatai a válságkezelő műveletek során	116
A XXI. század kezdetének biztonsági és biztonságpolitikai helyzetértékelése.....	120
Szövetséggel az új kihívások ellen	122
Fegyveres érdekvédelem	124
A nemzetközi szervezetek válságkezelési gondolkodásának és képességeinek fejlődése, a jelenlegi szabályozások	125
Az ENSZ és más nemzetközi biztonságpolitikai szervezetek együttműködése	131
A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok szerepének változása	133
A válságokkal összefüggő katonai nemzetbiztonsági feladatok	138
A nemzeti hírszerzés fontossága	139
Összegzés	140
IRODALOMJEGYZÉK	142
Elemzés - figyelemmel a nemzetbiztonsági szolgálatokról alkotott 1995. évi CXXV. törvényben rögzítettekre – Dr. Sajtos Sándor	144
Bevezető	144

Többoldalú támogatottság	150
Az Ördög Ügyvédje	151
EURÓPAI NATO-ORSZÁGOK	152
BELGIUM	152
BULGÁRIA	153
CSEH KÖZTÁRSASÁG	153
SEMLEGES ORSZÁGOK	169
A KFH honvédelmi miniszter általi közvetlen irányításának előnyei	175
Az Amerikai Egyesült Államok hírszerzési reformja – Szalai Gábor	180
Bevezetés	180
Centralizált vezetés: a nemzeti hírszerzési igazgató	183
Információcsere és integrált elemző képességek:	189
Minden forrást felhasználó ("all source") hírszerzés:	195
Az Egyesült Államok hírszerző közössége	200
Összegzés: a hírszerzési reform amerikai modelljének értékelése	208
Bibliográfia	215

Állambiztonság és rendszerváltás
(A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség 1989. évi tervezetei az állambiztonság szervezeti és stratégiai átalakításáról)

Varga Krisztián

A magyarországi politikai erőviszonyok átalakulása
1987-89. között

Tanulmányom nagy vonalakban, mintegy előzményként említi az 1980-as évek végének politikatörténeti vonatkozásait, mely elsősorban az MSZMP belső hatalmi küzdelmeiről kíván áttekintést adni. Az állambiztonság bármilyen kérdéskörének elemzéséhez a korabeli politikai viszonyok vizsgálata elengedhetetlen.

Magyarországon az 1980-as évek közepére kifulladásra jutott a szocializmusnak nevezett gazdasági-társadalmi és politikai rendszer. A válság látható jelei először a gazdaságban jelentkeztek. 1979-től évenkénti sorozatos áremelkedések, a begyűrűző infláció kedvezőtlen hatásai, valamint az 1982-től a Nemzetközi Valutaalaptól (IMF) felvett hitelek törlesztő részletei kimerítették az ország erőforrásait és felmorzsolták a „gulyáskommunizmus” jóléti államának image-t. Mindez a társadalom egyre szélesebb csoportjaiban is éreztette hatását, a lakosság életkörülményei romlottak.

Az uralkodó állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) mintegy nyolcszáz ezer tagja a társadalom majd minden szegmenséből verbuválódott, de az ország valódi irányítását egy szűk nómenklatúra, a gazdasági és politikai lobbyk változó érdekszövetsége határozta meg. A politikai vezetés mindeközben a pártpozíciók megszerzésének hatalmi harcaival, Kádár János pártfőtitkár utódlásával volt elfoglalva. Az állam és a pártvezetés több évtizedes összefonódása, a monolitikus uralmi berendezkedés, valamint a párteltek egyes csoportjaiban

megfogalmazandó változtatás igénye, áttekinthetetlenné és kiszámíthatatlanná tette a késő korabeli Kádár-rendszer irányítási mechanizmusát. A rezsim névadójának, Kádár Jánosnak egyre sűrűbben kellett szembenézni nem csak saját megrendült egészségi állapotával, de az ország növekvő eladósodásából eredő válságtünetek felszínre kerülésével is. A Kádár köré csoportosuló „gerontokrata” pártvezetés (Lázár György miniszterelnök, Aczél György, Fock Jenő, Gáspár Sándor, Czinege Lajos, Óvári Miklós, Németh Károly stb.) érzékelte ugyan, de nem tudta megoldani a kialakult válsághelyzetet, ezért a régi jól bevált recept szerint személycserékkel és a rendszer lényegi elemeit nem érintő strukturális álreformokkal igyekezett elejét venni a közelgő gazdasági krízisnek. Ezen még a Moszkvából 1985-től meghirdetett gorbacsovi glasznoszty és peresztrojka „beszűrődő” hatásai sem változtattak. Az MSZMP két fő irányító testületében a Politikai Bizottságában (PB), valamint a Központi Bizottságban (KB) túlnyomó többségben voltak a rendszer mozdíthatatlanságában érdekelt „öregek” akik, szorosan kötődtek a Kádár-rendszer privilégiumaihoz, főbb irányítási jogkörük csorbíthatatlanságához.

Ezzel szemben a pártvezetés fiatalabb apparátcsikjai, a gazdasági és az állami bürokrácia „reformcsoportjai” egyelőre szűk körben ugyan, de hitet tettek a változások beindítása mellett. E technokrata pártértelmiség egyes tagjai ott voltak az MSZMP irányító és véleményező bizottságaiban, a Központi Bizottság és a minisztériumok osztályain, valamint az állami vállalatok igazgató tanácsaiban is. A Grósz Károly, Berecz János, Pozsgay Imre, Nyers Rezső, Németh Miklós nevével fémjelezett csoportosulás, egyelőre burkoltan, de határozottan kiállt (gazdasági) változások mellett és a hatalom megszerzése érdekében a párt belső berkeiben kifejezésre jutatta nézeteit a kádárista-centrum politikájával szemben. 1987-től ez a „reformcsapat” – mely korántsem volt egységes, sem ideológiailag, sem a politikai nézeteit tekintve – egyre markánsabb véleményeket fogalmazott meg az országot elérő gazdasági válság menedzselésére. A reformértelmiségi pártvezetők mögött álló jórészt fiatal vagy középkorú,

iskolázott, nyelveket beszélő szakemberek a kiutat egyre inkább a rendszer elavult intézményrendszerének fokozatos lebontásában, a hatalmi pozíciók megragadásában és a párton kívüli ellenzékkel való kapcsolattartásban látták. Az ország növekvő gazdasági problémáinak konszenzusos megoldását reformcsomagok kidolgozásával, az MSZMP-keretein belül működő munkacsoportok, társadalmi műhelyek, vitafórumok felállításával kívánták elérni.¹

1988 elejére a párton belüli erőviszonyokban elmozdulás következett be a reformpártiak javára. Az MSZMP különböző egyeztető fórumain (PB, KB) megállapodás született a személycserék és a vezető pozíciók betöltését illetően, sőt Kádár János főtítkár utódlásának kérdésében is ekkor született döntés. Az MSZMP 1988. május 20-22. között megtartott XIII. kongresszusán a plénum az öreg főtítkárt pártelnökké buktatta fel és az új összetételű Központi Bizottságban is a reformok elkötelezettjei kerültek többségbe. Grósz Károly főtítkári kinevezése viszont egy új korszakot indított el a rendszer hosszantartó agóniájában. Az erőviszonyok alkuk alapján való módosulása következtében változások történtek az állami vezetésben is. Lázár György miniszterelnök helyett Grósz Károly egyszemélyben látta el a miniszterelnöki és a pártfőtítkári funkciót, ami azt eredményezte, hogy a kormány átalakítását jelző személycserékre, a reformpártiak támogatásával került sor. A növekvő gazdasági válságon azonban a Grósz-kabinetnek sem sikerült urrá lenni, ezért 1988. novemberében a pártelit prominensei Németh Miklóst tették meg miniszterelnöknek. Az új miniszterelnök technokrata kormánya egyértelműen kiállt a reformok mellett, ami a gazdaság átalakításán túl, az államigazgatás egyes szakterületeire, az alkotmányra és a törvénykezésre, valamint a közpolitikai szférára is érvényes volt.²

---

¹ Tőkés Rudolf: A kialakult forradalom. Budapest, Kossuth Kiadó, 1998. 291-295.

² Uo. 298-299.

Az 1989-es esztendő változásai nemcsak a belpolitikában, de a külpolitika vonalán is érezte hatását. A szovjet-amerikai „leszerelési” tárgyalások, valamint a kelet-közép európai politikai változások befolyásolták a hazai belpolitikai élet eseményeit is. A gorbacsovi glasznoszt az MSZMP vezetését óvatosságra ösztökölte, arról nem is beszélve, hogy legfelső szinteken való személyi és politikai változtatáshoz a „moszkvai központ” beleegyezésére és jóváhagyására szükség volt.¹ Ha ennek a fényében tekintünk az 1988-89-es év politikai változásaira, akkor könnyen elképzelhetővé válik, hogy a pártállami struktúra bármely területének átalakításához, csúcsvezetői szinten történő személycserékhez, szovjet „tanácsadó” instrukcióira, de legalábbis a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának (SZKP KB) illetékeseinek jóváhagyására volt szükség.²

A rendszer legitimációjában nagy szerepet játszó 1956-os forradalom értékelése volt az első zsilip amely a szélesebb közvélemény előtt feltárta az MSZMP belső konfliktusait.³ Párhuzamosan, de az állampárton belüli vitáktól nem egészen függetlenül az ellenzéki politikai csoportok is aktivizálták magukat. Ezt az MSZMP-n belüli reformértelmiség (elsősorban Pozsgay Imre államminiszter) ügyesen használta fel a Grósz Károllyal szembeni hatalmi küzdelemben. Az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) 1989. márciusi megalakulása, az egységes ellenzéki mozgalom létrejötte, új helyzet elé állította az addig többé-kevésbe azonos érdekek alapján működő reformértelmiségi különböző csoportjait. Már nemcsak arról volt szó, hogy a pártelit technokrata csoportjai saját érdekeik szerint „vezénylik” le a reformokat, hanem számolni kellett a különböző ideológiai

---

¹ Uo. 296.

² A „tanácsadás” a Belügyminisztériumban közvetlen módon is érvényesült a szovjet KGB (Állambiztonsági Bizottság) által legálisan felállított rezidentúrán keresztül.

³ Pozsgay Imre 1989. január 28-án elhangzott interjúja a Magyar Rádió 168 óra című műsorában az 1956-os eseményeket „népfelkelésnek” minősítette. Ezzel a kijelentésével, mint az állampárt egyik legbefolyásosabb vezetője – a nagyközönség előtt is – alapjaiban ingatta meg rendszer fő ideológiai pillérének számító ellenforradalmi mítoszt és kiélezte az MSZMP-n belüli konfliktushelyzetet.

és politikai háttérrel rendelkező ellenzéki csoportosulások „radikális” fellépéseivel is. Az 1989. június 13-án létrehozott Nemzeti Kerekasztal (NKA) a tárgyalásos kiútkeresést választotta a konfrontáció helyett. A háromoldalú egyeztető tárgyalásokon megegyezés született több gazdasági, társadalmi, politikai kérdésről, ami a rendszerváltás békés megvalósításának elengedhetetlen feltétele volt.¹ E „kialkudott forradalomban” a szemben álló felek mindegyike igyekezett magát bebiztosítani a közelgő demokratikus, parlamenti választások esetére, ami a tárgyalások eredményeképpen 1989 végére vagy 1990 elejére volt prognosztizálható.²

Bármilyen hatalmi harcokra, az ellenzéki mozgalmak társadalmi és politikai nyomásgyakorlására került is sor, egyetlen komoly politikai párt vagy szervezet sem akart céljai eléréséhez erőszakot alkalmazni. Ez a hallgatólagos megállapodás a különböző politikai erők között az egész magyarországi rendszerváltozás „gentleman’s agreementje” volt. Mind a párton belüli „ortodoxok” és a megmaradt kádárista centrum emberei, mind a ’89-ben rohamosan szétforgácsolódó reformértelmiségiek, de az újonnan létrehozott ellenzéki politikai csoportosulások és alternatív társadalmi szervezetek is a békés „átmenetben” voltak érdekeltek. Az állambiztonsági szerveket³ felügyelő belügyminiszter Horváth István is több olyan kijelentést tett, miszerint ellenez minden erőszakon alapuló hatalmi beavatkozást.⁴ Elenyésző volt azoknak a „szélsőbaloldali” szervezeteknek a szerepe, akik esetlegesen hajlandóak lettek volna a hatalom megszerzése és „konszolidálása” érdekében a fegyveres

¹ A tárgyalásokról lásd: Bozóki András: „Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története.” Beszélő, 1990. március 3.

² Az NKA pártjainak és szervezeteinek elképzeléseiről lásd: Vigh Károly: Az Ellenzéki Kerekasztaltól a Nemzeti Kerekasztalig. In: Magyarország Politikai Évkönyve 1990.

³ Az állambiztonsági szervek, vagy szolgálatok kifejezést a Kádár-rendszer alatt működő és a Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség alá tartozó szervek összefoglaló terminológiájaként használom.

⁴ Tőkés Rudolf i. m. 302.

fellépésre is.¹ Ezt a pártvezetés pontosan tudta és – egyebek közt az állambiztonsági szervek segítségével – figyelemmel kísérte a „disszonáns hangok” jelentkezését.

Az új ellenzéki pártok és szervezetek 1989-es kibontakozása, valamint a régi történelmi pártok újjáéledése az MSZMP vezetése számára kiemelt fontosságú tény volt. Nemcsak azért, mert a hatalom gyakorlása és megosztása miatt nem volt mindegy, hogy milyen politikai és társadalmi szervezetekkel tárgyal az állampárt, hanem azért is, mert a mindenkori pártvezetés számára elengedhetetlen volt az ellenzéki politikai erők valós szándékainak kipuhatolása, társadalmi beágyazottságuk felmérése, az ország politikai életében játszott szerepük, támogatottságuk tisztázása.² Ez elsősorban „nyílt információszerzéssel”, tárgyalások útján, kölcsönös politikai alkuk, taktikázás és a médián keresztül „kiszivárogtatások” révén történt. Fontosabb volt azonban azoknak a speciális csatornáknak a működtetése, melyek adott esetben az állambiztonsági munkával határos, vagy azt érintő szakterületek igénybevételével történt.³ Az MSZMP vezetésének több évtizedes monopolhelyzete az állambiztonsági szervek feletti irányításban és ellenőrzésben, 1989-ben is jó szolgálatot tett az ellenzéki pártok és szervezetek megfigyelésében, tagjaik lehallgatásában.⁴ Az ily módon kapott információk feldolgozásával és értékelésével a reformok és az

---

¹ Uo. 301. Az MSZMP-n belüli retrográd erők az 1981-es lengyelországi forgatókönyvvel is számoltak és potenciális bázisuknak tekintették a Munkásőrséget, valamint a Münnich Ferenc szocialista-brigád mozgalom aktivistáit.

² A tárgyalások dokumentumairól lásd: A rendszerváltás forgatókönyve. A kerekasztal tárgyalások 1989-ben. Dokumentumok 1-7. kötet. Főszerk. Bozóki András Budapest, Magvető Kiadó, 1999.

³ Jelen tanulmányom későbbi szakaszában közölt „forrásanyag” szerint, az állambiztonsági szolgálat operatív bizottsága intézkedési tervet dolgozott ki a közelgő választásokra való felkészülésre, melyben az MSZMP „nagymeretű vereségének” elkerülése végett az operatív eszközök és módszerek alkalmazását szorgalmazza a formálódó (párt)politikai életben. „Emlékeztető a választások lebonyolításához szükséges biztonságpolitikai feladatok előkészítésére alakult ÁB (állambiztonsági) operatív bizottság 1989. június 30-i üléséről.” Továbbiakban: Emlékeztető. ÁBTL 1.11. 5. III/II. Csoportfőnökség iratai.

⁴ Tókécs Rudolf i. m. 403.

átmeneti időszak „forgatókönyveinek” módosítását könnyen végre lehetett hajtani, így a tárgyalásoknál ez meglehetősen nagy előnyt biztosított az állampárt képviselői számára.

Az alábbiakban szükséges röviden áttekinteni a Kádár–rendszer végének állambiztonsági irányítását, azok főbb elveit, az MSZMP illetékes szerveinek és szereplőinek az állambiztonság feletti ellenőrzési mechanizmusát.

Az állambiztonsági szervek uralkodó doktrínái és (párt)irányítási mechanizmusa a késő Kádár–rendszer idején

A totalitárius, poszt-totalitárius típusú államberendezkedések egyik ismérve, hogy az uralkodó párt mindenkor vezető gárdája, vagy a hatalomban privilegizált helyzetben lévő elitcsoportok különösen nagy hangsúlyt helyeznek az állam biztonságát „veszélyeztető” cselekmények felderítésére a potenciális „elkövetői” körök megfigyelésére, egyáltalán a totális hírszerzési és elhárítási doktrína alkalmazására. A politikai rendőrségként (is) működő állambiztonsági szervek egyértelműen a társadalom totális ellenőrzésének eszközéül szolgáltak.

Magyarországon a fent említett jelenség „legtisztább” formájában a Rákosi-korszak idején volt megfigyelhető. Az önállóan működő Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1953-ig hűen követte a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) vezetőinek erre vonatkozó utasításait és irányítási elveit. Az állam biztonságát védő szervek munkájában ez a fajta doktrína 1953 után némiképp „liberalizálódott”, de lényegében megmaradt egészen az 1960-as 70-es évekig, amikor sor került néhány törvény, vagy törvényerejű rendelet megalkotására.¹ Ez alapvetően nem változtatott azon a tényen,

---

¹ A törvények részletes ismertetésére dolgozatomban nem térek ki. Az azonban feltétlenül említést érdemel, hogy az állambiztonsági szervek tevékenységét javarészt titkos módon szabályozó háromszintű jogalkotás (törvény, törvényerejű rendelet, minisztertanácsi határozat) mindegyike - mint alacsonyabb szintű jogszabályok együttese - a Magyar Népköztársaság Alkotmányának azon paragrafusaihoz ütköztek, melyek garantálták az állampolgári alapjogokat. Az állambiztonság jogi szabályozásáról lásd: Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége, a BM III.(Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése.

hogy az állambiztonsági szolgálatok tevékenységét a mindenkori uralkodó állampárt néhány „beavatott” illetékese koordinálja a különböző szintű bürokratikus szabályozáson keresztül.

A késő Kádár-rendszer pártirányítása nem különbözött jelentős mértékben az azt megelőző időszak mechanizmusától.¹ A 60-as 70-es években a rendszer maga is sok minden változáson ment keresztül, felhagyva a korábbi (1950-es évek, valamint az 1956-os forradalom utáni megtorlás) erőszakos hatalomgyakorlással, mely a társadalom minden rétegét érintette. A kádári „jóléti állam” egyik ígérete pont az volt, hogy a társadalmat és benne az egyént nem érheti mindennapos retorzió, csak azért mert származása, osztályhelyzete, „magánéletének” bizonyos részei a hatalom számára nem „szalonképesek”. Kimondatlanul is érvényes gyakorlattá vált az a doktrína, miszerint ha az állampolgár betartja a „szocialista törvényeket” a rendszer nem alkalmaz vele szemben büntető szankciókat.² A hatalom és a társadalom hallgatólagos megállapodásában az apró szépséghibát csak az jelentette, hogy az uralkodó politikai párt mindenkori illetékesei döntötték el, hogy mi számít a „törvények megsértésének” és a felelősségre vonásban meddig mehet el az adott állambiztonsági szerv.

Az „érett” Kádár-rendszer másik állambiztonsági doktrínája a differenciálás elve volt. Ez vonatkozott a szervek látókörébe került mindazon személyekre, akiknek egyik fele „megrögzött” ellensége volt a rendszernek, másik része pedig a „megtévesztett, félrevezetett” állampolgárok közül került ki.³ Ez a megkülönböztetés – bár csökkenő tendenciát mutatva – a rendszerváltásig érvényben maradt.

A pártutasításokban rögzített szemléletmód az állambiztonsági

---

In. Rubicon. 2002/6-7. szám 62-63.

¹ Lásd: Krahulcsán Zsolt: A politikai rendőrség pártellenőrzése 1954-1958. Századok 2006/5. 1123-1148.

² Urbán Attila i. m. 58.

munka egész területét meghatározta. Az ügyek nagy részében mindkét állambiztonsági doktrína érvényesült. A korábbi erősen ideológikus megfogalmazások, pártutasítások alapján működő politikai direktívák helyett a 70-es évektől az állambiztonsági munka területén is előtérbe kerültek a modern – akár nyugat-európai mércével is mérhető – titkosszolgálati elvek és módszerek alkalmazása. Azonban ez nem jelentette azt, hogy a politikai jellegű „belső reakció elleni harc” nem képezte volna továbbra is az egyik legfontosabb szakterületét az állambiztonsági munkának. Miközben a technikai eszközök rohamos fejlődése, a „rivális cégek” kihívása minden eddiginél kiélezettebb titkosszolgálati versenyhelyzetet teremtett, a honi állambiztonsági szolgálatok már nem voltak képesek a régi ideológiai sémákba bújtatott elavult módszerekkel eredményesen dolgozni. A hazai „szakma” képviselői is igyekeztek az új követelményeknek megfelelni, ami egyszerre jelentette a technikai irányú fejlesztéseket és a szervezetet „szétfeszítő” strukturális és koncepcionális változásokat. A 80-as években nemcsak a párt és állami vezetésben, de az állambiztonsági szolgálatoknál is megjelent az a fajta új technokrata bürokrácia, mely a szakma kritériumait nem a politikai ideológia alapján állította fel, hanem a modern szolgálatokra jellemző professzionális titkosszolgálati tevékenységet igyekezett elsajátítani.¹ Ez a fajta attitűd azonban továbbra sem nélkülözhetette a személyes politikai (párt)hűséget sem.

Az egyes állambiztonsági szolgálati ágak (hírszerzés, kémelhárítás, belső reakció elhárítása, katonai elhárítás) mindegyikében kialakult egy sajátos csak a csoportfőnökségekre jellemző szemléletmód, ami az adott területek szakmai jellegzetességeire utalt. Anélkül, hogy részletesen elemezném a csoportfőnökségek „karakterisztikus vonásait”

---

³ Uo. 58-59.

¹ Ezzel párhuzamosan más fegyveres testületeknél (pl. rendőrségen) is felbukkant az a szakembergárda, akik már nem elsősorban az ideológiai és származási alapon felosztott politikai megbízhatóságuknak köszönhették előmenetelüket, hanem sokkal inkább személyes kvalitásaiknak és külföldről „származtatott” szakmai tudásuknak.

(dolgozatomnak ez nem témája) meg kell jegyezni, hogy a külpolitika terén történő változások a 80-as években éreztették hatásukat a hírszerzés-elhárítás területén is. A kiemelt fontosságú nyugat-európai „vonal” mellett egyre fontosabbá vált a határon túli magyar területek szerepe, a környező országokban élő magyar kisebbségek helyzetét is érintő politikai hírszerző munka, mely komoly súrlódásokhoz vezetett egyes „baráti” állambiztonsági szolgálataival.¹ Az állambiztonság hírszerző-kémelhárító tevékenysége a késő Kádár-rendszer idején kiterjedt a szocialista országok területére is, amit egyértelműen a nagypolitikában történetekre és az arra reagáló hazai politikai (párt)elit gondolkodásmódjára lehetett visszavezetni. Mindezt azért fontos leszögezni, mert az állambiztonság szervezeti átszervezéseinek tervezeténél a döntéshozók ezen új kihívásoknak is próbáltak eleget tenni, mikor már nemcsak az „állam”, hanem a „nemzet” biztonságáról beszéltek.²

Természetesen mindezt a pártállami irányítás keretei között kellett elképzelni, mivel az állambiztonsági szolgálatokat közvetlenül az MSZMP illetékes szervei felügyelték. Ha ideológiai megfontolásokra egyre kevésbé is került sor, de direkt politikai elvek alkalmazására annál inkább törekedett a párt vezetése. Az állampárt „kézi vezérlése” azt eredményezte, hogy az állambiztonsági munka gyakorlata továbbra is a rendszer „foglya” maradt. Ez vonatkozott a napi munkavégzés legtöbb területére szintúgy, mint az általános intézkedések, elvi útmutatások meghozatalára, mely a rendszerváltás átmeneti évében is meghatározó maradt.³

---

¹ Urbán Attila i. m. 62. A „baráti országok” nehezítésével az állambiztonsági szervek vezetői is tisztában voltak „Eközben számolnunk kell saját szövetségi rendszerünk egyes tagjainak ellenérzésével, sőt Románia és a KNDK esetében konkrét ellenlépéseivel is.” Belügyminisztériumi jelentés a „Magyar Népköztársaság állam és belbiztonságának helyzetéről.” ÁBTL. 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai 6. doboz. 9.

² Uo. 8.

³ Emlékeztető...

Ahhoz, hogy az állambiztonság doktrínáinak keletkezését, a főbb döntéshozó szervezetekben lejátszódó folyamatokat megértsük, röviden át kell tekintenünk a pártirányítás rendszerét, a hierarchikus felépítésű utasítási struktúra mechanizmusát.

A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnöksége közvetlenül a belügyminiszter alárendeltségében működött. A mindenkori főcsoportfőnök miniszter-helyettesi beosztásban irányította az állambiztonsági szervek munkáját. Ez azonban csak a „hivatalos parancsnoklási” sémát jelentette, mivel a szolgálatok elvi (és gyakran közvetlen) irányítását a pártközpont különböző szervei látták el. Az MSZMP KB, mint a párt egyik fő döntéshozó és irányító testülete a Politikai Bizottság, a KB-titkárság és a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya (KAO) révén látta el az állambiztonsági szervek irányító és ellenőrző funkcióját. A párt legfelső „illetékes elvtársai” határozatok és titkos útmutatások alapján szabályozták a BM III. Főcsoportfőnökség feladatait, iránymutatásuknak megfelelő gyakorlati tevékenységét. A Főcsoportfőnökség külön jelentésben számolt be a végzett munkáról a pártközpont megfelelő szerveinek. Az, hogy az adott „ügyben” mely pártszervnek tartozott felelősséggel a Főcsoportfőnökség, részben az ügyek állambiztonsági minősítése szabta meg, részben a párton belüli erőviszonyok alakították ki. Esetenkénti szigorú, hierarchikus rendben történő beszámoltatások azt a célt szolgálták, hogy a pártvezetés közvetlenül is utasíthatta az állambiztonságot, akár a napi ügyek tekintetében is. A vezetés napra kész volt a Főcsoportfőnökség által összeállított jelentések alapján a nagyobb volumenű ügyekről, és pontos információkkal rendelkezett a szervek működési hatékonyságáról és a kapott adatok politikai felhasználhatóságáról.¹

---

¹ Müller Rolf: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979-1989 In: Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999. Szerk: Gyarmati György Budapest, 1999. A tanulmány részletesen beszámol, hogy a III. Főcsoportfőnökség mely állami és pártszerveknek küldte meg a jelentések kivonatát.

A szolgálatok „érdekérvényesítő” képessége, ha úgy tetszik lobbyja különösen az MSZMP KB KAO tanácskozásain és megyei szinten a pártvezetés informális ülésein kapott teret. A közvetlen pártirányítást mutatja az a tény, hogy a főcsoportfőnöki értekezleten a KAO megbízottja tanácskozási joggal részt vehetett. Az állambiztonság kiemelten fontos információit a belügyekért felelős MSZMP KB-titkár kapta meg, akinél a szolgálatok vezetői személyesen referáltak.¹

Az állambiztonsági szolgálatok (hivatásos jogállású) munkatársainak összefonódását az állampárttal nemcsak az a tény jelzi, hogy az előbbieket nagy része az MSZMP párttagságához tartozott, hanem az is, hogy a szolgálatok élére kinevezett parancsnokok a párthierarchiában is előkelő helyet foglaltak el. A főcsoportfőnökségnél működő alapszervezeti pártbizottságoknak véleményezési jogkört biztosított a pártvezetés, ami a fokozottabb ellenőrzést segítette elő. A pártellenőrzés része volt továbbá a nómenklatúra rendszer, mely a hatásköri listák alapján biztosította az MSZMP vezetésének irányítási mechanizmusát. A párttitkároknak munkatársakra, valamint a szolgálatok gyakorlati tevékenységére nézve is kritikai, észrevételi joguk volt, ami a 80-as évek végére a „szakmai” szempontok előtérbe kerülésével nagyrészt formalitássá vált.²

Az MSZMP KB 1988. november 22-i zárt ülésén határozat született a KB alá tartozó osztályok átszervezéséről.³ A Közigazgatási és Adminisztratív Osztályt megszüntették, így az apparátus alá tartozó feladatok egy részét az újjászervezett osztályok között osztották meg. Az állambiztonság – valamint az államigazgatási, törvényhozási, külügyi és a munkásőrség felügyeletét ellátó területek – pártirányítása szervezetileg a főtitkár mellett működő titkársági munkacsoporthoz került, mely révén

---

¹ Urbán Attila: i. m. 62. A késő Kádár-éra idején ezt a posztot Fejti György töltötte be.

² Uo. 62-63.

³ A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985-1989. 510-513. Összeállította és szerkesztette: Vass Henrik Interart Stúdió 1994.

Grósz Károly szinte korlátlan koncentrációjú hatalomra tett szert.¹ A kollektív vezetés elve azonban megkövetelte, hogy a felosztott KAO-hoz tartozó állambiztonság felügyeletét az újonnan létrehozott Nemzetközi, Jogi és Közigazgatáspolitikai Bizottsága lássa el. Az állandó bizottság elnöke a főtitkár volt, tagjai közt szerepelt a KB titkár Fejti György a KAO korábbi osztályvezetője, valamint Horváth István belügyminiszter is.²

Az átszervezések minden bizonnyal részét képezték azoknak a nagyformátumú elképzeléseknek, melyekről az MSZMP XIII. kongresszusa óta vita folyt a párt belső egyeztető tanácskozásain és meghatározó döntéshozó fórumain. A Németh-kormány regnálásával kezdetét vette a párt és az állami apparátus lassú különválása, az eddig pártirányítás alá tartozó területek felváltása az állami kontroll nagyobb befolyásával. Az 1989-es év az állambiztonsági szolgálatok átszervezése szempontjából is tükrözi ezt a folyamatot. A pártirányítás bürokratikus szabályrendszerét egy modern (jog)állami intézményrendszer között működő titkosszolgálati struktúrának kellett felváltania, amihez a feltételeket természetesen továbbra is a pártvezetés illetékesei szabták meg. A nyolcvanas években több tanulmány és munkaterv született a szolgálatok átszervezéséről, működési feltételeinek garanciális jogi szabályozásáról, hatékonyságuk növeléséről. 1987-től zártkörű konferenciák és tudományos jellegű kutatómunkák is foglalkoztak az állambiztonság strukturális átalakításával. Magában a BM III. Főcsoportfőnökségében megfogalmazott elképzelések megvalósítására, politikai megtárgyalására, az idő csak 1989-ben érett meg. A politikai változások ekkor már egyenesen igényelték az átalakítás kérdéskörének felvetését, sőt félő volt, hogy az immáron a politika keresztüzébe került szolgálatok miképpen vészelhetik át az államszocializmus lebontását. Az 1989-es esztendőben többen is feltették a kérdést, miszerint hogyan lehetséges a modern, hatékony titkosszolgálatokat megteremteni és működtetni a pártállami diktatúra

---

¹ Tőkés Rudolf i. m. 299.

végnapjaiban.

A Belügyminisztérium III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség szervezeti - stratégiai koncepciói az átmenet évében

Az 1945-től létrehozott „demokratikus” államrendőrség szervezeti keretébe integrált politikai rendészet lényegében a Magyar Kommunista Párt (MKP) által dominált állambiztonsági szervvé vált.¹ A kezdetektől politikai rendőrséggént is funkcionáló szervezet, különböző néven és különböző hatáskörrel az államszocialista rendszer végéig megmaradt. Az állambiztonsági szervek közös jellemzőjükként említést érdemel, hogy a pártirányítás és politikai rendőrségi funkción túl, a mindenkori pártvezetés illetékesei – korszakonként változva – igyekeztek a szakmai ésszerűségi szempontok mellett az ideológiai és politikai orientáció kérdéskörét is figyelembe venni. Ez azt jelentette, hogy az állambiztonság átszervezésekor a politikai jellegű döntések mindig prioritást kaptak a „szakma” rovására. Az egyes átszervezések, szinte kivétel nélkül a nagy politikai változásokhoz, vagy a párt valamely politikai vonalának dominanciájához voltak köthetők.²

Közös vonás továbbá, hogy – leszámítva az 1950-53 közötti ÁVH önállóságát – az állambiztonsági szervek a Belügyminisztérium szervezeti keretein belül működtek. A Kádár-rendszer alatt a klasszikus titkosszolgálati területek közül a hírszerzés, a kémelhárítás, a belső reakció elhárítása, a katonai elhárítás, valamint az operatív technikai feladatok közös (miniszteriális) irányítás alatt maradtak. A katonai hírszerzés különállása a rendszer egész fennállása idején megmaradt, hiszen ezt a szolgálati ágat a Magyar Népköztársaság Vezérkarának (MNVK) 2.

---

² A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1985-1989. 541.

¹ Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945-1990. In: Trezor 1. i. m. 73-91.

² Jellemző példa erre az Államvédelmi Osztály (ÁVO) 1946-os létrehozása, szintúgy, mint az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1950-es önálló szervezetté válása. 1953, 1956, 1962-63. nemcsak a magyar történelem sorsfordító eseményeit, de az állambiztonság átalakításának

(Felderítő) Csoportfőnöke felügyelte. A katonai hírszerzés „függetlensége” – politikai döntés alapján – nem nélkülözte a „szakmai” szempontokat sem. Azonban a katonai elhárítás „belügyi ágazattá” tételét egyértelműen a bolsevik típusú totalitárius állam ideológiai-politikai ismérvei határozták meg.¹

Az öt állambiztonsági szolgálati ág kialakítása az MSZMP KB és a Belügyminisztérium közös irányítása, politikai útmutatásai alapján valósult meg. Felépítésük, működtetésük az egyes ágazatok csoportfőnökségekbe való szervezése útján történt. A 80-as években, nagyvonalakban az alábbiak szerint alakult a III. Főcsoportfőnökség szervezeti felépítése:²

Csoportfőnökségek: III/I. (Hírszerzés), III/II. (Kémelhárítás), III/III. (Belső Reakció Elhárítása), III/IV. (Katonai Elhárítás), III/V. (Operatív technika).

Közvetlenül a III. Főcsoportfőnök alá tartozó osztályok: III/1. (Állambiztonsági vizsgálat), III/2. (Operatív figyelés, környezettanulmány készítés), III/3. (K-ellenőrzés), III/4. (Telefonlehallgatás, információfeldolgozás), III/5. (Rádióelhárítás, rádiófelderítés), III/6.

---

dátumait is jelölik.

¹ A katonai hírszerzés a szovjet állambiztonsági szerveknél is külön kategóriát képezett, melyet nem vontak össze az állambiztonság belügyi szerveivel. (Lásd: Christopher Andrew-Vaszilij Mitrohin: A Mitrohin archívum. Tántalon Kiadó 2000.) Ez „szakmai-műveleti” okok miatt indokolt volt, azonban a katonai elhárítás „belüggé” minősítését nagyon nehezen lehetett „vegytiszta” titkosszolgálati elvekkkel megmagyarázni. A katonai elhárítás iránti „vonzalmat” a bolsevikok mélyen gyökerező „katonaellenessége” motiválta, mely még az 1917-es forradalmakig és a polgárháború időszakáig nyúlik vissza. Annak ellenére, hogy mind Lenin, mind Trockij hangsúlyozta az egykori cári hivatásos katonatisztetek szerepét a Vörös Hadseregben, politikailag bizalmatlanul tekintettek a tisztek különböző csoportjaira. (A bolsevikokat erre valószínűleg történelmi példák is sarkallhatták, mint a forradalmat „eltipró” Bonaparte Napóleon tábornok-császár alakja és a jakobinusok „Cromwell-komplexusa”.) Később a sztálini-éra idején az általános politikai paranoia légkörében a katonatiszteteket (függetlenül attól, hogy az egykori cári hadseregben kezdték pályafutásukat, vagy „kádertisztek” voltak) gyanakvással kezelték a közvetlenül belügyi irányítás alatt álló katonai elhárító szervek. A II. világháború után az egész szovjet blokkban ezt a mintát követte a pártvezetés és igyekezett szorosabb ellenőrzés alá vonni a gyorsan „kasztosodó” tiszti csoportokat. Ezt a totalitárius állami kontroll logikája is indokolta. Később a rendszer puhulásával felvetődött a katonai-elhárítás különválasztása a belügyi szervektől, erre azonban csak a rendszerváltás idején kerülhetett sor.

² Urbán Attila i. m. 61.

(Rövidhullámú rádiószolgálat), III/7. (Országos rejtjelközpont).

Az egyes csoportfőnökséghez (pl. kémelhárítás, katonai elhárítás) vidéki kirendeltségek tartoztak. A III/III. Csoportfőnökség állambiztonsági szervei a megyei (budapesti) rendőr-főkapitányság struktúrájába illeszkedtek be és a belső reakció elhárításáért felelős vezetők főkapitány-helyettesi pozícióban látták el feladatukat. A már említett pártirányítás rendszere mind a csoportfőnökségi szinteken, mind a kémelhárító-kirendeltségeken, katonai objektumokban, valamint a megyei (budapesti) rendőr-főkapitányság állambiztonsági szerveinek ellenőrzésében is érvényesült.¹

E központosított, és meglehetősen bürokratikus irányítási modell a 80-as évek végére elvesztette hatékonyságát, működési rendszerében ellentmondások keletkeztek. A rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban a különböző állambiztonsági szervek már nem voltak képesek a régi módon cselekedni.² A politikai irányváltás, az MSZMP-ben tapasztalható hatalmi harc, a társadalom nyugtalansága, valamint a bipoláris világrendszer válsága az állambiztonság főnökeit is a szervezeti átalakítások felé ösztönözték. Az elavult intézményrendszer a BM III. Főcsoportfőnökség kereteit is feszegette. A fent említett modell a 60-as 70-es években „kiválóan” alkalmas volt a rendszer „ellenségeinek” megfigyelésére, a pártvezetés által irányított hírszerző és kémelhárító munka elvégzésére. 1989-re azonban mind szakmai-műveleti téren, mind (biztonság)politikailag újra kellett gondolni az állambiztonság szerepét, a pártállami diktatúrából a demokratikus jogállamba történő békés átmenet kapcsán.

1989-ben különböző tervezetek születtek az állambiztonság korszerű átszervezésére. A Belügyminisztériumban főcsoportfőnöki szinten

---

¹ Uo.

² A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségének feljegyzése 1989. január 10-én. 4. ÁBTL 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai. 6. doboz. Továbbiakban: Feljegyzés.

foglalkoztak a strukturális változásokkal, az állambiztonság szervezeti kereteit érintő koncepciók kidolgozásával.¹Egy 1989. január 10-én keltezett feljegyzés² konkrétan foglalkozik a politikai változások és a biztonságpolitikai intézményrendszer átszervezése közötti kapcsolattal. A Feljegyzés a párt főtitkárának Grósz Károlynak elvi iránymutatása alapján „a hatalmat nem osztjuk meg, de a hatalom gyakorlását megosztjuk” formula állambiztonsági következtetéseiből indul ki. A hatalom kérdését felvető általános helyzetértékelés után megállapítja, hogy „a párt gondolja végig biztonságpolitikáját,³ és a biztonságpolitika konzekvens végrehajtásához szükséges szervezeti, intézményi rendszer személyi, technikai és tárgyi feltételeit is.”⁴A Feljegyzés elsősorban a „a biztonságpolitika belső biztonságára vonatkozó részeivel” foglalkozik – lévén a III/III. Csoportfőnökség jelentése – azonban globális és komplex összefüggéseket is felvet. Összhangban az MSZMP főtitkárának hatalommegosztására vonatkozó elképzelésével, felteszi a kérdést: „Hogyan lehet biztosítani a két világrendszer együttélésében – figyelembe véve a valóságos erőviszonyokat és a reális veszélyeket – a szocialista viszonyok alakulásának, fejlődésének primátusát, azt, hogy a hatalom egyértelműen a szocialista erők kezében maradjon, de a társadalom irányítása során, valamennyi érdekviszony felszínre jöhessen, megmérettessen a társadalom mérlegén a szocialista értékteremtésbe [sic!] beépülhessen és a hatalom ellenőrzése alá kerüljön.”⁵

Konkrét javaslatban fogalmazza meg az elvárható átalakításokat az államigazgatás biztonságpolitikát érintő valamennyi területén, mely a „hatalmi és közfunkció” elválasztását tűzte ki célul. „A hatalmi funkció - a

---

¹ Több szigorúan titkos minősítésű feljegyzés, munkabeszámoló és jelentés született a témával kapcsolatban, melyek mindegyike feltehetően az illetékes pártszervek tudtával készült. Vö.: ÁBTL 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai. 6. doboz.

² Feljegyzés.

³ A szövegben található kurziválások a III/III. Csoportfőnökség eredeti kiemelései.

⁴ Uo. 1.

monopolszerep helyett – a párt vezető szerepére épülne. A hatalmi pozíciót a miniszterelnöki, köztársasági elnöki, parlament elnöki; az államminiszteri funkció a BM, a HM, a KÜM és a parlament 60%-os, (a párt 51%-os, kétharmados) képviselői helye jelentené. Megfontolandó lenne egy Legfelsőbb Biztonságpolitikai Tanács létesítése is, amelynek élén a párt állami képviselője állna, amely a rendkívüli helyzetben, a törvényben körülírt jogokat gyakorolna, biztosítékként a hatalomnak, a társadalmi nyugalom biztosítása érdekében, a különböző túlsúlyra törekvő restaurációs erők agresszív fellépése ellen.”¹A „hatalom feletti társadalmi kontroll” kiépülését a Feljegyzés a konkrét intézményrendszer stratégiai átalakításával kívánja ellensúlyozni. Ez a szemléletmód teljes mértékben az akkor uralkodó MSZMP KB hivatalos felfogását tükrözi a plurális társadalomról, és a párt vezető szerepének megőrzéséről.

A Belügyminisztérium szervezeti átalakítására tett javaslatok közül kiemelkedik a minisztérium „konglomerátum” jellegének megváltoztatása, a helyi tanácsi igazgatási szervek felügyeletének és a rendvédelmi, valamint a biztonságpolitikai funkciót ellátó szerveknek a különválasztása. Mindez a tervezet szerint a jogállami keretek közötti egyszemélyi miniszteriális vezetést igényel, jól elhatárolt és körülírt szervezeti egységekkel.²

A minisztérium intézményi reformjával párhuzamosan az állambiztonsági szolgálatok strukturális átalakításának célját a következőképpen fogalmazza meg : „Az intézményrendszer korszerűsítésnek biztosítani kell: Egy modern, a változásokra dinamikusán reagáló, a stabilizációt szolgáló, a taktikai lépéseket kidolgozó és végrehajtó, [...] a két világrendszer erőviszonyait, valós helyzetét és ennek hosszútávon ható veszélyeit figyelembevevő, a belső konspirációt

---

⁵ Uo. 2-3.

¹ Uo. 3.

² Uo. 5-8. A Feljegyzés itt tér ki a Belügyminisztérium nevének esetleges megváltoztatására, amit végül kategorikusan elutasít.

biztosító, [...] a törvényességi felügyeletet szolgáló, a társadalmi változásokhoz kapcsolódó orientációs pontok időbeli felkutatását, megértését és vezérelni tudás képességének megszerzését és megteremtését indukáló szolgálat, személyi, eszköz és tárgyi feltételeit.”¹

A meglehetősen bonyolult fogalmazású dokumentum lefektette azon alapelveket, melyek a jogállami keretek között működő, a XXI. századi kihívásainak is megfelelni kész, titkosszolgálatok hatékonysági mutatóinak tényezőjévé válhattak. A Feljegyzés továbbá részletesen foglalkozik az egyes állambiztonsági szolgálati ágak funkcionális átszervezésével, a modern titkosszolgálati tevékenység háttérének kialakításával. „Felmerül, hogy az egyre specializálódó világunkban célszerű lenne a hírszerzés önállósítása és az elhárító szolgálatok összevonása, valamint a két szerv háttérintézményeinek, szervezeteinek megfelelő szervezeti keretekben történő csoportosítása. A három fő részre tagolt mozgékony szervezetet egy irányító, koordináló, ellenőrző központ vezetése alá rendelni.”²A szövegben észrevétlenül is felváltja az „állambiztonsági” terminológiát a „biztonsági szolgálat” elnevezés, sőt ajánlásként a nyugat-német (!) mintát követve az „Alkotmányvédő Hivatal” név is felbukkan. Ez a különbségtétel jelzésértékű, amikor burkoltan ugyan, de „elkerüli az elmúlt évtizedekben társadalmi szinten negatív képzetet keltő állambiztonság elnevezést.”³

A Feljegyzés részletesen elemzi az egyes csoportfőnökségek szervezeti átalakításának kérdéskörét. A „mozgékonyabb szervezeti rend kialakítása” érdekében a III/I. Csoportfőnökséget „Hírszerző Hivatallá”, vagy „Külső Biztonsági Szolgáttá” kívánják átszervezni, mely „önálló parancsnok vezetésével, miniszterhelyettes (miniszter, államtitkár)

¹ Uo. 8-9.

² Uo. 9-10.

³ Uo. 10.

közvetlen irányításával végzi munkáját.”¹

Nagyobb szervezeti változtatásra és az állambiztonsági munka lényegét is érintő strukturális, sőt paradigmaticus jelentőséggel bíró „reformra” a III/II. és a III/III. Csoportfőnökségek tervezett összevonására a Feljegyzés konkrét ajánlásokat fogalmaz meg.

A tervezet szerint az újonnan létrehozott „Belső Biztonsági Szolgálat” vagy Elhárító Szolgálat” államtitkár vagy miniszterhelyettes irányításával „hosszútávon megkülönböztetett politikai súlyt kap.”² A „politikaszolgálati szerep” megköveteli a modernizációt és a centrális irányítási struktúra létrehozását a párhuzamosságok megszüntetése mellett.³

A III/IV. Csoportfőnökséget a Feljegyzés a Honvédelmi Minisztérium szervezeti keretei közé integrálná a szakmai indokok figyelembevételével.

A III/V. Csoportfőnökség átszervezésére a „Belbiztonságszolgálatot Ellátó, Fejlesztő, Szolgáltató Szervezet” irányában önálló parancsnok vezetésével, a hatékonyság és a szakszolgálati jelleg erősítésével kerülne sor.⁴

A tervezett strukturális átalakítások figyelembe veszik a magyarországi politikai változások hatását az intézményrendszerre, ezért felmerül a más irányú viszonyrendszer kialakítása is, mely „távlatilag a miniszterelnök, parlamenti bizottság, vagy más speciálisan erre a célra létrehozott szerv alá rendelés”⁵ eshetőségével is számol.

A Feljegyzés mellékleteként található vázlatok több lehetséges módon ábrázolják a Belügyminisztérium szervezeti felépítését, és a

---

¹ Uo. 11.

² Uo.

³ Uo. 11-12.

⁴ Uo. 12.

megreformált állambiztonsági szervek helyét a struktúrában. A többféle változat mindegyikének közös jellemzője, hogy az újjászervezett Belügyminisztérium keretein belül képzelel el a titkosszolgálatok működését, valamint az, hogy politikai rendőrségi jelleg visszaszorulásával a centralizáció és a hatékonyság „szakmai” (titkosszolgálati) alapú átszervezése révén kíván utat biztosítani a jogállami keretek érvényesüléséhez.

A biztonságpolitikai irányelvek újrafogalmazásával egy másik, 1989. májusában keletkezett jelentés is foglalkozik. „A Magyar Népköztársaság állam és belbiztonságának helyzetéről” szóló jelentés¹ a megváltozott nemzetközi és belpolitikai szituációról ad áttekintő értékelést. Érdeemes nyomon követni azt, hogy előző értékeléshez képest mi az, ami változást jelent a biztonságpolitikai koncepciók kidolgozásában, a szervezeti átalakítások szükségességében.

A Jelentés első része általános helyzetelemzést ad a nemzetközi erőviszonyok alakulásáról, a szovjet-amerikai tárgyalásokról és kiemeli a bipoláris világrend eróziója következtében létrejövő többközpontú világpolitikát. Néhány gondolatban összefoglalja Magyarország szerepét a megváltozott világrendben, kitér arra, hogy „a jelenlegi szocializmusmodell tartalékai politikailag és gazdaságilag egyaránt kimerültek.” Távlatilag felhívja a figyelmet az ország kül-és belbiztonságát veszélyeztető tényezőkre, a nemzeti és etnikai, valamint a gazdasági, politikai és ideológiai konfliktushelyzetre.²

A Jelentés második részében „hazánk belpolitikai helyzetét értékelve” megállapítja, hogy az 1945 utáni magyar politikai életben súlyos hibák halmozódtak föl, melyek gazdasági, társadalmi és politikai szinten

---

⁵ Uo. 13.

¹ Belügyminisztériumi jelentés a Magyar Népköztársaság állam és belbiztonságának helyzetéről 1989. május. ÁBTL. 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai 6. doboz. Továbbiakban: Jelentés.

² Jelentés 1-2.

kulmináltak. Implicite felelőssé teszi az egész állampárti diktatúrát a rendszer működésképtelensége miatt és leszögezi, hogy a „politikai struktúra nem alkalmas a nehézségek kezelésére sem, nemhogy a válságból való kiút megoldására.”¹

A helyzetelemzés részletesen foglalkozik az elavult intézményi struktúra és a politikai (párt)vezetés krízishelyzetével, belső hatalmi harcokkal a többpárti politikai intézmények bevezetésével. Megoldásként a jogállami keretek között működő „alulról felfelé építkező demokratikus pártok és érdekvédelmi szervezetek együttműködésére, esetleges koalíciójára épülő” toleráns államhatalmat ajánlja.² A belpolitikáról alkotott elképzelések után részletesen elemzi az 1988-89-es évek pártpolitikai változásait, az újjáalakuló történelmi pártok szerepét, és a demokratikus mozgalmak törekvéseit. Leszögezi, hogy az új pártok és társadalmi szerveződések „nyilatkozataikban, az általuk szervezett rendezvények, demonstrációk során elhangzó beszédekben burkolt, de esetenként nyílt hatalomellenesség is megnyilvánul, párosulva azzal a törekvéssel, hogy a társadalom felé mindezt a „jobbítás” szándékával jelenítsék meg. Támadják a fennálló politikai intézményrendszerünket, felnagyítják a működésben lévő hibákat, „ellenállásra”, „társadalmi összefogásra” szólítanak fel ezek ellen. Megkérdőjelezzik az MSZMP azon törekvéseit, melyek egy, a realitás talaján álló nemzeti konszenzus kialakítására irányulnak.”³ A Jelentés egyfelől igyekszik az „ancien regime” hibáit alkotmányos úton az intézményrendszer demokratizálódásával kijavítani, másrészt viszont nem nézi jó szemmel a társadalom többé-kevésbé önszerveződő módon létrejövő pártjainak és szervezetinek politikai megnyilvánulásait. Ez az ellentmondás végigkíséri az MSZMP-ben uralkodó gondolkodásmód kettősségét, a rendszerváltás „bevezetéséről”, de a hatalom megosztásának szükségtelen voltáról.

---

¹ Uo. 3. A kurziválások a Belügyminisztérium eredeti kiemelései.

² Uo. 3-4.

A felvázolt bevezető után a Jelentés a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek közelmúltbeli tevékenységét taglalja. Az egyes csoportfőnökségeket a nyugat-európai mintának megfelelően funkcionális elnevezésük szerint és nem a korábbi római számú besorolásuk alapján írja le. A Hírszerzéssel kapcsolatban megállapítja, hogy „az erőteljes külső fenyegetés közepette alapvetően védelmi jellegű szervezetként működött,” az utóbbi időben azonban folyamatosan kiszolgált információkkal az állami és politikai vezetést, minek következtében, „a Magyar Népköztársaságnak politikai zavart nem okozott.”¹

A Kémelhárító Szolgálatról a Jelentés megemlíti, hogy „a nemzetközi terrorszervezetek távoltartását, semlegesítését eddig sikerrel oldotta meg. Ebben szerepe van annak is, hogy nem voltunk támadásaik célterülete. Titkosszolgálati kapcsolataink folytán esetenként eltúrtuk jelenlétüket, de nem adtuk meg az igényelt támogatásokat.”² Figyelemre méltó, hogy a korábban prioritást élvező nyugat-európai és amerikai kémelhárítási vonalról, az „imperializmus elleni harcról” már nem esik szó, és egyértelműen a nyugati titkosszolgálatokat is érintő nemzetközi terrorizmust jelöli meg a Jelentés 1989-ben, mint fő kémelhárítási területet.

„A Belső elhárítás: a régi ellenségkép alapján végezte munkáját. Alapvetően az MSZMP politikájával, az azzal adekvát és érvényes törvényekkel nem egyező tevékenységek ellen lépett fel.” Szól a Jelentés értékelése a BM. III/III. Csoportfőnökség korábbi munkájáról. Majd megjegyzi, hogy a „politikai döntések” alapján hozott intézkedések és „adminisztratív lépések korlátozott eredményt hoztak, sokszor ellenkező hatást váltottak ki.”³ A kissé önkritikus értékelés megállapítja, hogy „az új helyzet, amelyben jelenleg vagyunk, az átmenet viszonyait tükrözi! Az

---

³ Uo. 4.

¹ Uo. 5-6.

² Uo. 6.

eddig politikailag üldözött kategóriák jelentős részével partneri viszonyra törekszünk. Az átmenet konfliktusokkal, bizonytalanságokkal terhes. Mindennek az állambiztonsági munkára hatása van, amelyet rendezni kell.”¹ Ez a fajta értékelés kimondja, hogy a korábbi állambiztonsági doktrínák alapján történt intézkedések és a pártirányítás adminisztratív utasításokra épülő rendszere az átmenet évében tarthatatlanná vált. Új biztonságpolitikai koncepció és új nemzetbiztonsági stratégia szükséges a további célok meghatározására, mely elsősorban a „belső reakció elleni harc” területén válik szembeűnővé. A demokratikus intézményrendszer felé nyitás megköveteli a korábbi (belső) ellenségkép revízióját és az ezzel összefüggő állambiztonsági munka átszervezését.

A Jelentés röviden számot vet az 1945 utáni állambiztonság tevékenység pártirányításával és megállapítja, hogy a hibás döntések elsősorban akkor jöttek létre, amikor „a szocializmus fennmaradásáért folytatott élet-halál harc reflexe, az erre alapozott totális elhárítás elmélete irányította a munkát, akkor is, amikor a konszolidált társadalom teljesen más viszonyokat produkált.”²

Szorosan e gondolatmenet részét képezi az is, amikor a hagyományos állambiztonsági felfogást a bipoláris világrend katonai és ideológiai szükségleteiből vezeti le.³

Mindezzel szemben a Jelentés egy új biztonságpolitikai koncepció körvonalait fogalmazza meg, mikor kiemeli, hogy „az állambiztonság fogalmát és gyakorlatát szélesebb értelemben vett nemzetbiztonság fogalmával és gyakorlatával váltsuk fel, ami az ország geopolitikai helyzetéből, a nemzetgazdaság és a magyar társadalom valós

---

³ Uo.

¹ Uo. 7.

² Uo.

³ Uo. 8.

szükségeiből fakadó érdekek védelmét jelenti.”¹

A Jelentés tartalma szerint lerakja azokat a modern, nemzetbiztonsági stratégiai elemeket és a szolgálatok alkotmányos működésének feltételrendszerét, mely elengedhetetlenné vált a rendszerváltás utáni magyar biztonságpolitika globális szemléletű felfogásának és titkosszolgálati koncepcióinak kialakításában.

„Az ország külső és belső biztonságának biztosítása, megvédése, megőrzése komplex állami, társadalmi, kormányzati feladat. Ezen belül az állambiztonsági szervek rendeltetésükkel, funkciójukkal összhangban, titkosszolgálati jellegű szigorúan vett szakmai tevékenységet folytatnak. Munkájuknak alapvetően a döntéshozatali folyamat segítésére, pozícióink erősítését, nemzeti érdekeink érvényesülését szolgáló objektív információk gyűjtésére, az ország érdekeit sértő, ártó szándékú, ellenséges törekvések, cselekmények és az ezek mögött álló erők, személyek felderítésére a kormányzó politika védelmére és érvényre juttatására kell irányulnia.[...] Tevékenységükből ki kell iktatniuk az ideologisztikus elemeket és mindenek előtt a szakszerűségekre kell helyezniük a hangsúlyt, a hatékonyság és az ésszerűség szempontjainak maximális érvényesítésével, ugyanakkor a kormányzó párt esélyeit segíteni kell érvényre juttatni az ellenzékkel szemben.”²

Ez utóbbi gondolat némileg eltér a demokratikus jogállam titkosszolgálati filozófiájától, aminek 1989-ben sajátos olvasatot adott a korábban említett ellenzékiek megfigyelése és lehallgatása. Az átmenet idején uralkodó (állambiztonsági) felfogás tükrözte az MSZMP-n belüli erőviszonyokat is, így 1989. májusában még egyértelműen annak az irányzatnak állt a zászló, mely a hatalom megtartása és demokratikus átalakítása végett a titkosszolgálati eszközöket is igénybe kívánta venni. A pártelit egyes képviselői részéről megfogalmazott „információigény”

---

¹ Uo.

kielégítését a későbbi kerekasztal tárgyalásokkor az állambiztonsági szervek készségesen kiszolgálták.

Az általános helyzetértékelés és az 1945 utáni állambiztonság történelmi áttekintése után a Jelentés konkrét terveket fogalmaz meg az átmenet biztonságpolitikai és strukturális átalakítása terén. „Egy új típusú demokratikus, pluralista, szocialista rendszer biztonságát kell védeni.”[...] A Biztonsági Szolgálatok „tevékenységének fő irányába kell helyezni az alkotmányos rend védelmét, a jobb és a baloldali szélsőség elleni harcot.[...] „A munkában szigorúan a nemzeti célokat kell követni és ennek alapján figyelembe vétele mellett, törekedni kell a szövetségi igények egyeztetésére is.”¹

A Jelentés ezután új terminológiával a „Nemzetbiztonsági Szolgálat” tevékenységi körét, működésének feltételrendszerét említi, nagyjából hasonlóan az elmondottakhoz. A kulcsmomentum itt is az alkotmányos rend védelme, és a modern titkosszolgálati tevékenységhez szükséges általános alapelvek lefektetése. Részletesen, pontokba szedve kitér továbbá, a Szolgálat működésének törvényi szabályozására, a korábban titkos, nem nyilvános rendeletek útján történő irányítás helyett az alkotmányba illeszthető törvények révén, illetve egyéb a Szolgálatot érintő törvények (pl.: büntető törvénykönyv Btk, büntetőeljárásról szóló törvény) módosításával kívánja elérni az állambiztonság későbbi tevékenységének hatékonyságát. Az új koncepció megfogalmazásának 5. pontjában a Szolgálatok személyi állományával kapcsolatos elképzeléseket az alábbiak szerint összegzi: „Az állomány döntő többsége alkalmas az új feladatok befogadására és megvalósítására, de kiemelkedő jelentőségű, hogy arcukat, szemléletét is az új koncepció irányába formáljuk, azok megvalósítására alkalmassá tegyük. Fontos tényező, hogy a többpártrendszer viszonyai között a szocialista pozíciók és az alkotmányos

---

² Uo. 8-9.

¹ Uo. 10-11.

és törvényes rend védelmének biztosításához, az egység megőrzéséhez a meglévő pártállás, párthoz tartozás feladása nélkül, pártszervek és szervezetek a biztonsági szolgálaton belül ne működhessenek. Ugyanakkor a jelenlegi helyzetet és a kibontakozás folyamatát figyelembe véve fontos, hogy az MSZMP kiemelt figyelmet fordítson a speciális szolgálatra. Véleményünk szerint az MSZMP-nek arra kell már most felkészülni, hogy a politikai szervező és nevelőmunkát a Biztonsági Szolgálatok területén kívül kell, hogy megoldja tagjai számára.”¹

A fentiek alapján megállapítható, hogy az állambiztonság „szakmai” irányításáért felelős parancsnokok tisztában voltak azzal, hogy az átmeneti időszakot és a rendszerváltás során bevezetett demokratikus intézményrendszert csak az által élhetik túl, ha „függetlenítik” magukat az uralkodó állampárt befolyásától és a jogállami struktúra keretei között működő professzionális titkosszolgálatot hoznak létre. Ez egyrészt a hatalom átmentése szempontjából is fontos tényezőnek bizonyult, másrészt szakmai szempontok is indokolták, mivel a hosszú távú tervezésnek és egy új korszerű biztonságpolitikai koncepció kialakításának csak egy minden ízében megújult szervezet tudott megfelelni.

A Jelentés a megújítás szándékával elveti a „lejárátódott” BM. III. Főcsoportfőnökség elnevezést és „a tevékenység jellege alapján több új megnevezést” javasol. Ezek közül a nyugat-európai modelleket figyelembe véve az „alkotmányvédő”, „biztonsági”, „nemzetvédelmi”, „nemzetbiztonsági”, vagy „állam”, illetve „belbiztonsági” elnevezéseket tartja lehetségesnek, attól függően, hogy a „szolgálat”, a „hivatal”, vagy a „főigazgatóság” szervezeti nevet tartja követendő példának. A részletesen kidolgozott „reformcsomag” érinti a szolgálat belső tagozódását, új irányú feladatait és felépítését.²

A III/I.(Hírszerző) Csoportfőnökség eddigi tevékenységének

---

¹ Uo. 13.

értékelése és feladatainak, fő „csapásirányának” meghatározása a jelentés szerint nem szorul komoly változtatásokra. Szervezeti átalakítások szükségessége azonban a tervek között szerepel. A hírszerzés lehetséges átszervezésének módozatait a Jelentés „a” pontja a Belügyminisztérium közvetlen irányítása alatt említi, „b” pontja az önálló szervezeti egységként funkcionáló polgári szervezetként jelöli meg és felvetül egy „c” variáns is a katonai és a polgári hírszerzés összevonásáról, melyet szintén önálló szervezeti egységként működtethetnének. „Ez esetben a Felügyelete, irányítása külön kidolgozást igényel.”¹

A III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökség megnevezését a jövőben „Külső Biztonsági Szolgálat” vagy „Igazgatóság” nevet tartja ajánlatosnak a Jelentés. Átfogó koncepció kidolgozása a klasszikus kémelhárítási feladatok mellett a nemzetközi helyzet változásaira is nagy figyelmet szentel. A hagyományos kémelhárítási tevékenységek között említett nyugati titkosszolgálatok hírszerző munkájának elhárítása és a gazdasági, kereskedelmi, ipari elhárítás mellett a Jelentés kiemelően kezeli a nemzetközi terror-diverzióval kapcsolatos defenzív munkát. Ez a korábban tapasztalható passzív állapot helyett változást jelent a kémelhárítás területén, mivel megfigyelhető egyfajta eltávolodás a korábbi szövetséges „baráti” országok (NDK, Kuba, Szovjetunió) állambiztonsági szolgálataitól és egy határozott nyitás tapasztalható a korábbi ellenségnek minősített USA, NSZK, Japán irányába. Ezt a Jelentés is taglalja, mikor azokról a szélsőséges (arab, európai stb.) terrorcsoportokról beszél, amelyek közvetlenül veszélyeztetik az említett országok biztonságát. Megemlíti továbbá a belső terrorizmust (terrorfenyegetések), mint új jelenség felbukkanását is.²

A III/III. Csoportfőnökség „Belső Biztonsági Szolgálattá” történő

---

² Uo. 16.

¹ Uo. 19.

² Uo. 21.

átkeresztelésével a Jelentés nemcsak az eddigi állambiztonsági munkához viszonyított szemléletmódbeli különbségekre hívja fel a figyelmet, hanem az egész rendszert érintő elvi és gyakorlati irányváltás szükségességét hangsúlyozza. A „Belső Biztonsági Szolgálat” fő feladatának meghatározásánál az alkotmány védelmét, a szélsőséges csoportokat és személyek tevékenységének figyelemmel kísérését emeli ki, azonban közelebbről nem határozza meg, hogy a felsoroltak mikre, vagy kikre vonatkoznak. A feltűnően általános megfogalmazás - és az egyes III/III-as vonalak felsorolása – mögött feltehetően a bizonytalansági tényező játsza a fő szerepet. Az egyetlen strukturális változtatást az ifjúságvédelmi vonal megszüntetése jelenti, melyet az ORFK hasonló feladatokat ellátó szerve vesz át.¹ Feltűnő, hogy a korábbi Feljegyzésben a kémelhárítást és a belső elhárítást közös szervezeti egységként írták le, azonban a Jelentés semmi ilyen kitételt, vagy elképzelést nem tartalmaz.

A III/ IV. (Katonai elhárító) Csoportfőnökség átalakítását a korábbi koncepcióknak megfelelően a Magyar Néphadsereg szervezeti keretei közé kívánja integrálni, a Határőrség biztonsági felügyeletének kivételével, melyet a Jelentés a „Belső Biztonsági Szolgálat” alá helyezne.

A dokumentum a III/V. (Operatív technikai) Csoportfőnökség elnevezését rendeltetése, feladata és funkciója alapján (egyéb szerkezeti vagy szemléletbeli változtatások megjelölése nélkül) a „Nemzetbiztonsági Szolgálat Technikai-műszaki Intézete, illetve Igazgatóságaként jelöli.”²

A politikai és államellenes bűncselekményeket lefolytató, nyílt nyomozati eljárást végző speciális szervet, közvetlenül a III. Főcsoportfőnök alá tartozó III/1. (Állambiztonsági Vizsgálati) Osztályt a Jelentés indokoltnak tartja összevonni a Rendőrség bűnügyi vizsgálati szerveivel. Az elképzelés szerint „az alkotmány, az állam elleni bűncselekményeknek és operatív felderítésüknek a sajátosságai azt

---

¹ Uo. 24.

igénylik, hogy a központi szerv keretében egy elkülönült egység – alosztály – végezze ezt a vizsgálati munkát.”¹A többi „főcsoportközvetlen” osztályt, valamint a Miniszterhelyettesi Titkárságot – a racionalizálási és „arculatfejlesztési” feladatok elvégzése mellett – lényegében változatlanul hagyja.

A Jelentés utolsó részében ún. ütemterv rendelkezik az átszervezésekről, strukturális változtatásokról, hogyan és milyen módon kell az egyes állambiztonsági szervek feladatkörét módosítani, anélkül, hogy a folyamatos munka menetében fennakadás keletkezne.

Feltehetően a Jelentés kivonatából állították össze azt a dokumentumot, melyet a Belügyminisztérium Titkársága készített 1989. októberében.² A miniszteri értekezletre szánt előterjesztés az állambiztonság jogi szabályozása kapcsán kitér a szervezeti felépítés módosítására is. Az előterjesztésben közölt javaslatlétélek alapján megállapítható, hogy a későbbi nemzetbiztonsági törvény több elemét a dokumentum szinte szó szerint tartalmazza. A miniszteri értekezlet anyagában felsorolt általános szabályozási elvei, az állambiztonság tevékenységéről, kormányzati felügyeletéről, eszközrendszeréről, valamint az államigazgatásban elfoglalt helyéről, szintén e dokumentumban vannak lefektetve.

1989. november 13-án a Horváth József a III/III. Csoportfőnökség, valamint Benkő Ferenc a III/II. Csoportfőnökség vezetője egynapos szakmai tapasztalatcserén vettek részt Varsóban.³ A lengyel állambiztonsági szervek valamennyi vezetője tájékoztatta a magyar csoportfőnököket, hogy a lengyelországi demokratikus változások az

---

² Uo.

¹ Uo. 25.

² „Előterjesztés az állam biztonságáról szóló törvény szabályozási elveire” 1989. október. ÁBTL. 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai 30. doboz.

³ A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökének jelentése 1989. november 13-án. ÁBTL. 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai. 30. doboz.

állambiztonság terén is koncepcionális, felfogásbeli, és strukturális változásokat eredményeztek. A jelentés a lengyel tapasztalatok kapcsán lényegében hasonló módon értelmezi a lehetséges irányelveket, és átalakítási javaslatokat, mint a korábbi tervezetek szövegei.

Szintén az állambiztonsági szervek átalakításával és a politikai változások biztonsági szolgálatokra gyakorolt hatásának vizsgálatával foglalkozik a Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségének 1989. évi Értékelő jelentése.¹

Az Értékelő jelentés sötét színekkel ecseteli az 1989-ben végbement belpolitikai változásokat és általános helyzetelemzésében megállapítja, hogy a „társadalmi, állampolgári fegyelem állapota soha eddig nem tapasztalt mértékben romlott [...] olyan méretű bűnözési hullám alakult ki, amellyel az elmúlt negyven évben a társadalomnak még nem kellett szembekerülnie”² Mindennek okaként az MSZMP 1989. februári ülésének határozatát említi a többpártrendszer elfogadásáról, valamint az év során megszerveződő politikai szervezetek és pártok növekvő aktivitását tartja felelősnek. A részletes és kimerítő belbiztonsági „szakértői gyorsjelentés” kiterjed az intézményrendszer, a tömegkommunikáció, valamint a külpolitikai helyzet elemzésére is, melyet operatív szempontból korlátozott hatású tényezőnek vél.³ Az így létrejött kvázi többpártrendszer erőviszonyait elemezve az Értékelő jelentés leszögezi, hogy „a kialakult helyzetben a Belső Biztonsági Szolgálat fő feladata már nem a békés átmenet elősegítése, hanem csak a társadalmi robbanás, az összeomlás elkerülésének támogatása lehet.”⁴

Az Értékelő jelentés az 1989-ben végzett állambiztonsági munka

---

¹ A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségének Értékelő jelentése a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. évi munkájáról. 1989. december. ÁBTL 1. 11. 6. III/III. Csoportfőnökség iratai 6. doboz. Továbbiakban: Értékelő jelentés.

² Értékelő jelentés: 2.

³ Uo. 5.

vonatkozásában kijelenti, hogy „a monolitikus szocialista modell fokozatos felváltása a többpárti struktúrával – szükségessé tette az operatív munka főbb irányának újragondolását, tartalmi és formai elemeinek módosítását a változások függvényében.”¹ Mindezen tényezők együttes hatása miatt a Belső Biztonsági Szolgálatnak is igazodnia kellett „az egyes politikai tömörülések törvényes keretek között folyó küzdelméhez.”²

Ugyanez mondható el az említett dokumentum hálózati munkáról adott jelentéséről. A III/III. Csoportfőnökség kiterjedt hálózatokkal rendelkezett, ami a rendszerváltás éveiben sem gyengült számottevően. A hálózati személyek és tartótisztjeik általában megbízhatóan és pontosan végezték el a rájuk bízott politikai jellegű munkát, minek következtében a főbb döntéshozó és irányító vezetők mindig tisztában voltak az esetleges „ellenzéki akciókról.”

Az a tény, hogy a hálózatokat a „Cég” 1989-ben továbbra is foglalkoztatni tudta, következtetni enged arra, hogy a Belső Biztonsági Szolgálat megőrizte szervezeti és hálózati-operatív integritását és nem demoralizálódott úgy, ahogy azt a rendszerváltás után feltételezték. „Országos viszonylatban megállapítható, hogy a hálózatok többsége továbbra is hajlandó az együttműködésre, magáévá tette a biztonsági szolgálat új koncepcióját, meggyőződésből vesz részt az alkotmányellenes, jogsértő tevékenységek felderítésében.”³

A hálózati személyek és „SZT” (szigorúan titkos) tisztek révén történő politikai befolyásolás eszközrendszerével a III/III. Csoportfőnökség 1989-ben is rendelkezett. E jól működő operatív

---

⁴ Uo. 6.

¹ Uo. 7.

² Uo. A Btk. és a gyülekezési törvény módosítása, valamint egyéb jogszabályok meghozatalának demokratizálási szándékai érezhetően zavart okoztak a több évtizedes pártirányítási struktúrához és a „belső reakció elleni harc” szükségességét hirdető állambiztonsági doktrínákhoz szokott csoportfőnökségnél.

³ Uo. 11.

hálózatot az állambiztonság „szakmai” és politikai irányítói továbbra is ütőképesnek tartották, ezért egyetlen egy jelentés, tervezet, vagy koncepcióváltáshoz szükséges munkabeszámoló nem említi a hálózatok „megreformálását”, politikai szerepvállalásának csökkentését. Ellenkezőleg. Mind az Értékelő jelentésben, mind a korábban említett, még 1989 júniusában keletkezett „Emlékeztetőben”¹ a hálózati operatív munka fontosságát és megbízhatóságát emelik ki. Ez vonatkozik a fő politikai események, rendezvények biztosítására, szintúgy, mint az ellenzéki politikai pártok tagjainak „operatív ellenőrzésére”, lehallgatásokra, megfigyelésekre. A politikai jellegű információszerzést feltehetően a párt irányító testületeinek hírigénye határozta meg, mikor a korábban szintén említett kerekasztal tárgyalások idején „megrendelte” az ellenzékiek „lefigyelését”. „Ennek eredményes végrehajtását bizonyítja, hogy a Nagy Imre és sorstársai [sic!] temetésén a szélsőséges politikai agitációt kifejezni kívánó személyeket, sikerült elszigetelni a szervező bizottságon belül, az október 23-i megemlékezések programjának összeállításával pedig a megbékélés, emlékezés nyomatékosságával hatottunk a hálózatainkon keresztül az eseményekre.”²

Ugyancsak a hálózati tevékenység fontosságát és az új viszonyokhoz történő „igazodását” jelenti a következő részlet: „Fel kell mérni a független szervezetekben lévő hálózati pozícióinkat amelyekkel befolyásolni tudjuk, hogy e szervezetek képviselőjelöltjeiket már eleve a kisebb képességű, kompromittálható személyekből válasszák ki. Meg kell vizsgálni a hálózati személyeink képviselői megválasztásának lehetőségét is.”³

A formálódó demokratikus politikai élet kontrollálását a pártok

---

¹ „Emlékeztető a választások lebonyolításához szükséges biztonságpolitikai feladatok előkészítésére alakult ÁB operatív bizottság 1989. június 30-i üléséről.” ÁBTL 1.11. 5. III/II. Csoportfőnökség iratai.

² Értékelő jelentés: 11-12.

³ Emlékeztető. 4.

megfigyelését, valamint a választások kedvező (értsd: MSZMP-nek megfelelő) irányú befolyásolására kidolgozott „Intézkedési tervben”¹ az állambiztonság a régi módon, pártirányítás rendszerének megfelelően járt el. Ez kiterjedt a pártok, társadalmi szervezetek, független csoportok képviselőjelöltjeire és politikai szerepet vállaló tagjaira is. „A választási harc legfontosabb szereplői a képviselőjelöltek. Adataikat, a személyiségükre jellemző, anyagi, egzisztenciális helyzetükre vonatkozó információkat – pártállástól függetlenül – össze kell gyűjteni, azok hasznosíthatóságára a legszigorúbb konspirációs szabályok betartásával – megfelelő időpontban, időzítetten – történhet. Az MSZMP jelöltek mellett esetlegesen elképzelhető a választási győzelemre alkalmas, az MSZMP-vel szövetségben induló jelöltek kellő differenciáltsággal történő támogatása is.”² Az állambiztonság „kettős játszmája” egyfelől hangoztatta azon elveket, hogy egy modern, európai léptékű titkosszolgálati struktúrát és szemléletmódot hoz létre, másfelől viszont közvetlenül a pártközpontból kapott utasítások alapján a „belső reakció elleni harcban” komoly erőket mozgósított.

Ez a tendencia az MSZMP 1989 októberi pártszakadása után sem változott meg, sőt a Magyar Köztársaság október 23-i kikiáltása után is alapvetően minden a régiben maradt. A botrány kirobbanása csak idő kérdése volt, melybe 1990 elején a III./III. csoportfőnök Horváth József a III. főcsoportfőnök-miniszterhelyettes Pallagi Ferenc és a belügyminiszter Horváth István is belebukott.³ A vezetők eltávolítása azonban korántsem jelentette a szervezet széthullását, az átalakításokra vonatkozó tervek semmibevételt, de a korábbi beidegződések eltűnését sem.

---

¹ Uo. 3.

² Uo.

³ Tótkés Rudolf i. m. 404.

Az 1989-es állambiztonsági koncepciók öröksége

Összegzés

„Általános értékelésként a Belső Biztonsági Szolgálat egész évi munkájáról elmondható, hogy azt rendkívüli feszültségekkel teli helyzetben végezte. A folyamatosan romló körülmények ellenére feladatait végrehajtotta. Tevékenysége tudatosan arra irányult, hogy a társadalomban, a politikai életben jelentkező szélsőségeket időben felderítse, szükséges esetben fellépjen ellenük, koncentrált operatív intézkedésekkel hatástalanítsa azokat. Zavart, esetenként tanácstalanságot okozott a hatályos parancsok korszerűtlensége, elavultsága, ami egyes esetekben elbizonytalanodáshoz vezetett. Az állomány jövőképe pesszimista, az útkeresés a beosztottak szintjén nem megvalósítható, ezért mielőbb szükségesnek látják egy korszerű, pluralista viszonyok között érvényesülő Állambiztonsági Törvény megalkotását, az azt követő konkrét belső szabályozást.” Az Értékelő jelentésből¹ idézett szöveg jól érzékelteti az átmenet évének állambiztonsági dilemmáját.

Az III/III. Csoportfőnökség által készített dokumentum magán viseli a rendszerváltás során felhalmozódott összes strukturális, koncepcionális, valamint az állomány részéről tapasztalható lelki disszonanciát. Annak ellenére, hogy a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveit sikerült a rendszerváltás után is intakt módon megőrizni, a szervezeti átalakítások, a modern titkosszolgálati struktúra létrehozása, valamint az ezt biztosító törvényi háttér – elsősorban politikai okok miatt – még váratott magára. Ami az állambiztonsági gondolkodásmód egyes elemeit illeti, az már a nyolcvanas évek közepén paradigmaváltáson ment keresztül, amit a rendszerváltás okozta működési zavarok csak felerősítettek. E jelzésértékű tényező azért válhatott fontossá, mert azok a politikai erők, melyek a BM III. Főcsoportfőnökség irányításáért felelősek voltak a rendszerváltás

---

¹ Értékelő jelentés: 18.

idején a hatalom átmentése szempontjából előrelátóan mérték fel a helyzetet. Ez vonatkozik a rendszerváltás békés átmenetének (állambiztonsági) biztosítására, de érvényes arra a hosszú távú koncepcióra is, mely az állambiztonsági szerveket nemzetbiztonsági szolgálattal, a pártállami irányítású mechanizmust jogállami, alkotmányos irányítású intézményrendszerrel akarta felcserélni.

Az elképzelés nem a rendszerváltás szüleménye volt, hanem az uralkodó állampárt „szakbizottságaitól” származott. Az állambiztonság által adott helyzetelemzések, értékelő jelentések, és tervezetek révén, nyomon lehet követni magában az állampártban végbenő biztonságpolitikai irányváltásokat és a politikai hatalomhoz való viszonyt is. Míg 1988-ban a pártvezetés – és III. Főcsoportfőnökség – a reformokat lényegében a hatalom osztatlan megtartásáért próbálta keresztülvinni, addig 1989-ben már számoltak, a hatalom esetleges megosztásával, a többpártrendszer és a jogállami normák bevezetésével. A jelentések 1989 első felében még optimista szemléletet sugároztak, mivel a pártvezetés – akár demokratikus keretek között is – képesnek érezte magát arra, hogy a társadalmat továbbra is ellenőrizze, a hatalmat megtartsa. 1989 végének pesszimista hangvétele annak volt köszönhető, hogy az állampárt maga is feladta monopolhelyzetét és a korábban irányítása alá tartozó területekről sorra kivonult. Az állambiztonság vezetése – miként a politikai vezetés jó része is – rádöbrent, hogy a „bevezetjük nektek a kapitalizmust, csak hagyjatok minket hatalmon” elképzelés egyre illuzórikusabbnak tűnik. Ezt tetézte a III/III. Csoportfőnökség állományában beállt „világvége hangulat”, ami a feleslegessé válástól való félelmet tükrözte.

Az 1990-ben bekövetkezett „első szabad választások” utáni szervezeti átalakítások jó része az idézett állambiztonsági dokumentumok alapján történt, ami nemcsak strukturális, hanem a fő „vállalatfilozófiai” irányelvek tekintetében is mértékadóvá vált. (Nem is beszélve az állomány jelentős részének „átvételéről”.) Az Antall-kormány Nemzetbiztonsági Szolgálatának gerincét a késő Kádár-korban megfogalmazott strukturális

átalakításokban és a rendszerváltás 1989-es tervezetiben vélhetjük felfedezni. Ez persze szorosan összefüggött a kül-és belpolitikai irányváltásokkal, a rendszerváltás utáni reálpolitika kialakításával. A 90-es évek biztonságpolitikai doktrínái között nem egy a rendszerváltást közvetlenül megelőző években született, amit az állambiztonsági dokumentumok is alátámasztanak. A prioritások tekintetében nem volt különbség az 1989-es és az 1990 utáni nemzetbiztonsági stratégiában, megvalósításukban azonban hangsúlybeli eltolódások és az adott politikai helyzetértékelés milyensége jelentette a fokmérőt. E gondolkodásmódban bekövetkezett változások főleg a hírszerzésre és a kémelhárítás katonai és polgári területeire vonatkoznak.

Az ország „belső biztonságát” és politikai rendjét szavatoló egykori III/III. Csoportfőnökség – mely 1990-ben jogutód nélkül szűnt meg – feladatainak „megreformálására” szintén az említett dokumentumokban történik először utalás. Az állambiztonsági doktrínák megváltozására ennek a szervnek a működésében lehet a legtöbb példát találni. A közvetlen, belpolitikai kérdésekben kapott pártutasítások rendszere a „belső elhárítás” egészét átfogta. 1989-ben azonban – túl az ellenzékiek megfigyelésén – itt is másfajta koncepció kidolgozásán fáradoztak az illetékesek. Az új irányelvet a demokratikus országokban megszokott „alkotmányvédelem” jelentette, mely többé nem terjedhetett ki a korábban „reakciónak” és „rendszerellenesnek” minősített politikai és társadalmi csoportok, szerveződések többségére. Az állambiztonság fő csapásirányát 1989-től egyre inkább a nyugati módon értelmezett politikai extrémizmus és a különböző formában feléledő terrorizmus elleni küzdelem jelentette.

Az ország érdekei – a mindenkori állam/nemzetbiztonsági tevékenységet behatároló makroszint, amennyiben továbbra is nemzetállami keretek között képzelel el az ország védelmét – megkövetelték, hogy az állam biztonságáért felelős politikusok és titkosszolgálati szakemberek a fő kérdéseket hasonlóan lássák, és hasonló

konceptiókat dolgozzanak ki. Pártszimpátia, politikai véleménykülönbség természetesen létezett, olykor erőteljesen felszínre is tört a titkosszolgálati munka rovására. Azonban a rendszerváltás idején megfogalmazott nemzetbiztonsági alapelvek irányadóak maradtak az új problémákat felvető XXI. század globalizálódó világában is.